

INNOVÁCIÓ AZ OSZTRÁK MŰVELŐDÉSBN

A tudományos-technikai forradalom napjainkban kibontakozó második szakasza a megújulást az élet szinten minden területén elengedhetetlenné teszi. Hazai programját az MSZMP Központi Bizottsága 1986. december 28-i és 1987. július 2-i állásfoglalása jelöli ki.

Feladataink további konkretizálásához és megvalósításához mindenképpen helyes, ha mások tapasztalatait is hasznosítjuk. Ez alkalommal a szomszédos Ausztria művelődéséről kívánunk vázlatos történeti és mai keresztmetszeti képet adni.

A nyugati szomszédunkkal örvendetesen szélesedő kapcsolatok keretében mind több magyar állampolgár látogat Ausztriába. Az úticélok között fellelhető a turizmus, a látogatás éppúgy, mint a gazdasági, a kereskedelmi, a tudományos, a kulturális vagy éppen a sportkapcsolatok fejlesztése. A kulturális kapcsolatok több évtizedes formája az ösztöndíjas kiküldetés a bécsi Collegium Hungaricumba. Ennek keretében a német nyelvet ismerő szakemberek hosszabb-rövidebb ideig tanulmányozzák kutatási témáikat.

A tapasztalatok, adatok rövid bemutatása előtt valamit a Collégium Hungaricumról. Az intézmény 1925-ben kezdte meg munkáját és hosszú ideig zömében történészek, humán értelmiségiek voltak lakói, akik a különböző levéltárakban folytattak kutatómunkát. A Trautson palota - az amszterdami városháza mása, J.B.Fischer von Erlach nagyszerű barokk

munkája - a XVIII. század elején épült, és névadó gazdája, a császári főkamrás családi rezidenciája volt. 1760-ban Mária Terézia tulajdona lett, és itt kapott elhelyezést a császárnő magyar nemesi testőrgárdája. 1848. március 15 után a testőrgárdát feloszlatták és csupán az 1867-es kiegyezés után került vissza ismét régi helyére.

A múlt századokban Bessenyei György, Kisfaludy Sándor, Klapka György és mások voltak lakói. Számunkra külön is érdekes az, hogy Tettamanti Béla, akkori makói tanár bécsi ösztöndíjas tanulmányai során, az ő segítségével alkalmazták József Attilát az intézményben. Az 1925 őszén üres zsebbel Bécsbe érkezett költő rikkancskodásból tengette életét. Tettamanti Béla - aki már makói évei alatt is támogatta József Attilát - támogatásával lett a fiatalember takarítófiú az intézményben.

Mintegy három évtizeddel az alapítás után - 1964-ben - a Collégium Hungaricum a Trautson hercegek palotájából mai helyére, a Holland Strasséba költözött. A nyolcemeletes modern épület kényelmes elhelyezést biztosít az intézménynek, és a Stephanusdombtól alig 8-10 perces járásra van.

Az épületben évente több tucat ösztöndíjas kap elhelyezést, köztük ma már a tudomány minden területének képviselői. Az intézmény a magyar kultúra bemutatásának fontos fóruma, hiszen rendszeresen a rangos kiállítások, hangversenyek, irodalmi estek, tudományos előadások, filmbemutatók. Itt működik a kulturális kapcsolatokat ápoló Osztrák-Magyar Egyesület is. A Collegium Hungaricum dolgozói igen figyelmes munkával segítik a kutatók és kultúránk terjesztőinek munkáját egyaránt.

Néhány általános tapasztalat

Ausztriai tartózkodásom során valamennyi beszélgetésben elismeréssel szóltak Magyarországról, nagyra értékelték széles körű kapcsolatainkat. Előadásaimat követően számos kérdést tettek fel, ami igen jóindulatú érdeklődésről tanúskodott. Ugyancsak mindenütt elismeréssel szóltak a külképviselletekkel való kapcsolatokról, az együttműködésről.

Ami a kulturális kapcsolatokat illeti, természetesen sokoldalúbb Budapest és Bécs, illetve a nyugat-magyarországi megyék és a határmenti tartományok között. Tapasztalni lehetett azonban, hogy minél távolabb megyünk földrajzilag az országtól, annál több olyan kérdés merül fel a beszélgetésekben, amely a gyakoribb találkozások esetében már tényszerű válaszokat kapott volna. A kapcsolatok jövőbeni alakításánál talán ezt is célszerű figyelembe venni, továbbfejlesztve az eddigi eredményeket.

A továbbiakban a különböző dokumentumok és beszélgetések alapján néhány művelődési kérdéstről írunk, természetesen mozaikszerűen és vázlatosan, helyenként összehasonlítva egy-egy fejlődési mutatót a két ország között. Ezek inkább jelzések, hiszen akár egy kérdéskör alapos összehasonlító vizsgálata külön tanulmányt igényelne.

Gazdasági-szociális mutatók

A gazdasági szerkezetre jellemző a mezőgazdaság arányának csökkenése. (A foglalkoztatottság megoszlása: alkalmazott 35,5%, ipar 22,4, mezőgazdaság 7,8, nyugdíjas 23,5, egyéb 1,8%.)

1981-ben 171.773 vendégmunkás volt, közülük 110.820 Jugoszláviából.

Az áttekintés bevezetéséül néhány általános mutató Ausztriáról. 1971-1981 között a lakosság lélekszáma mintegy 100 ezerrel növekedett. Száz férfira jelenleg 113 nő jut. Ami a várható élettartamot illeti, a nők Ausztriában is lényeges előnyben vannak, hiszen az 1971-ben született férfiak várható életkora 66,6 év, ez a nőknél 73,7 év. Jelenleg az ország lakosságának 88 százaléka katolikus vallású, 99 százaléka német nyelvű. A magyar nyelvű lakosok Burgenland lakosságának 2 százalékát adják.

A nemzeti termék a forrásokat tekintve az utóbbi tíz esztendőben a következőként alakult: a mezőgazdaság 1970-ben 6 százalékot, 1981-ben 4,7 százalékot képviselt; az ipar részaránya ez alatt 43,5 százalékról 40,4 százalékra változott, amíg az egyéb terület, az ún. harmadik szektor 50,5 százalékról 59,9 százalékra növekedett.

A szociális helyzetet illetően figyelemre méltó fejlődés történt az utóbbi évtizedben. Az évi szabadság 24-30 nap, a szüléshez 8 hét szabadság jár. 1975 óta 40 órás, 5 napos munkahét van érvényben.

Ausztriában az egy lakásra jutó lakosok száma 2,42, nálunk 2,82. Ugyanakkor Magyarországon dinamikusabb a lakásépítés üteme, hiszen az ezer lakosra jutó lakásépítés darabszáma Magyarországon 1983-ban 6,9 volt, míg nyugati szomszédunknál 5,1. Az épített lakások átlagos nagyságát tekintve Ausztria 96 négyzetmétert tud kimutatni, ami nálunk 73,2 négyzetméter. Az egy orvosra jutó lakosok száma szomszédainknál 393, nálunk az arány jobb, hiszen 348. Ugyanakkor, amíg nálunk egy kórházi ágyra 109 lakos jut, Ausztriában mindössze 89.

Ausztria művelődésügyéről

Az osztrák iskolai oktatás kezdetei a középkori kolostoriskolához nyúlnak vissza, amelynek virágzása a XI. század végétől bontakozott ki. A II. Henrik herceg által 1155-ben alapított Schotten-gymnasium napjainkban is fennáll. A német nyelvterület első egyetemét 1365-ben Bécsben alapították, de a grazi egyetem is 1585 óta fennáll.

A felvilágosult abszolutizmus kezdetével az állam beleszólást igényelt az oktatás ügyébe. Mária Terézia 1760 márciusában bizottságot hozott létre azzal a céllal, hogy - folytatva 1749-es államigazgatási reformját, az oktatás ügyét is minden partikuláris érdekekkel szemben - az uralkodó gazdasági, hatalmi politikai céljainak megfelelően, centrálisan igazgassa. 1774-ben a királynő rendeletet adott ki a normál-, felső- és népiskolák működéséről. A rendelet-alkotó - köztük a sziléziai Ignatz Felbiger - tervében egy 6-10, illetve 12 éves korig tartó iskolakötelezettség szerepelt. Minden hitközségben egy-két éves népiskolát nyitottak, minden kerületben legkevesebb egy 3 éves felsőtagozatos iskolát. A nagyvárosok "normál" iskolája a 4 éves felsőtagozat volt, amelyben egy évig külön képezték a leendő tanítókat. A népiskola az írás-olvasás-számolás elemeit tanította, a felsőtagozat már bizonyos mesterségre is előkészített. Ez a rendelet 1869-ig meghatározta az osztrák népiskolai oktatást. Bár a rendelet nyomán Bécsben 3 év alatt háromszorosára növekedett az iskolások száma, e korban korántsem lehet még az általános népiskolai kötelezettség gyakorlati bevezetésére gondolni.

Az 1848-as forradalmi demokratikus követelések - melyek mindenekelőtt a reakciós katolikus egyház iskolai befolyásának csökkentését akarták - nem realizálódhattak, sőt az 1855-ös konkordatum tovább növelte az egyház iskolák feletti hatalmát.

Ausztria königratzi veresége, a kiegyezés Magyarországgal olyan helyzetet teremtett, amelyben a liberális polgárság követelését, a 6-14 éves korig tartó iskolai kötelezettség törbénybeiktatását a feudális uralkodó osztály már nem akadályozhatta meg. Az 1869-es népiskolai törvény magában foglalja nemcsak ezt, hanem a tanítóképzés reformját is. Ennek keretében a korábbi egy-két éves képzést 1784-ben 4 évre emelték. A törvény szellemében formálisan megtiltották a testi fenytést az iskolákban, és kimondták a tanönyvkiadás állami monopóliumát. A törvény realizálása természetesen nem történt meg, sőt amikor a parlamentben a Bosznia-Hercegovina anektálását opponáló liberális burzsoázia kisebbségbe került, a katolikus konzervatív parlamenti többség 1883-ban az iskolai kötelezettséggel kapcsolatban különböző engedményeket tett, és csökkentette annak liberális polgári jellegét is. A századforduló után - amikor már a munkásmozgalom is növekvő erőt képviselt -, 1905-ben kiadott rendelet gyakorlatilag visszaállította jogába az 1869-es törvényt.

A monarchia összeomlását követő első osztrák köztársaság 1920-as reformjavaslata 4 iskolatípust tartalmaz: 4 éves elemi iskolát (6-10 éves korig), 4 éves általános középiskolát (10-14 éves korig), 4 éves felsőiskolát - differenciált képzési iránnyal, illetve szakiskolát (14-18 éves korig) és a felsőoktatást. A javaslat nagy vitát váltott ki, és az 1927-es iskolai törvénnyel zárult. A javaslathoz képest a törvény visszalépés volt, amennyiben a 4 éves elemi iskola után 4 éves felsőtagozatra, illetve 8 éves gimnáziumba lehetett menni. A 8 osztályos általános kötelező iskola (népiskola) után 5 éves kiegészítő iskola, illetve a dolgozó fiataloknak 4 éves munkásközépiskola adott lehetőséget a felsőiskolai továbbtanulásra. Ez a törvény a társadalmi egyenlőtlenség iskolai tükörképe volt.

Az Anschluss után az osztrák közoktatást német mintára átalakították. A második világháborút követően az újjáépítés jelentette a fő feladatot, az oktatás szerkezetét tekintve az 1938-as rendszert folytatták. Az osztrák államszerződést (1955) követően - mint a fejlett országokban általában - Ausztriában is megkezdték az oktatási reform előkészítését.

A következőkben nézzünk meg néhány adatot, általában az 1983-as esztendő alapján. Az oktatásra fordított kiadások nagyságát tekintve Ausztria százalékosan valamelyest többet fordít e célra a bruttó nemzeti termékből, mint Magyarország. A százezer lakosra számított kiadott könyvek száma Ausztriában 89, Magyarországon 83. Ausztriában 30 napilap jelenik meg, átlag 2.650.000 példányszámban. A Magyarországon megjelenő 22 napilap példányszáma ennél valamivel több. Ausztriában 1981-ben 11 film készült, Magyarországon 25 játékfilm. Egy osztrák lakos évente kétszer, míg egy magyar hatszor megy moziba. A rádió Ausztriában évente 37 ezer órát ad, Magyarországon 23,3 ezer órát.

A mai osztrák oktatásügy alapját az időközben valamelyest módosított 1962-es iskolai törvény képezi, amely a tankötelezettséget 6-15 éves korban határozta meg.

Az 1974-es iskolai oktatási törvény az oktatás és a nevelés egységének elvét tükrözi. Fontos eleme a pedagógusok, a szülők és a tanulók alkotó együttműködésének elősegítése. Az iskoláskor kezdete előtt a 3-6 évesek óvodai ellátottságát a következő számok jelzik: 1962-ben 19%, 1968-ban 22%, 1975-ben 32%, 1980-ban 40%, és azóta is állandóan növekvő. Az óvodások egyharmada magánóvodákban kap elhelyezést, míg a többi nyilvános községi óvodákban. Ha összehasonlítjuk a mutatókat a magyarországi helyzettel, akkor ellátottsági mutatóink lényegesen magasabbak, hiszen tíz évvel ezelőtt

mintegy 50%-os ellátottság volt, és mostanára gyakorlatilag általánossá tettük az óvodai férőhelyek biztosítását. Természetesen a fentiekhez a két ország női munkaerő-foglalkoztatási struktúrájának különbségei is hozzájárulnak. Ausztriában az óvodás gyermekek édesanyjának mintegy fele foglalkoztatott, nálunk a nők foglalkoztatottsága lényegesen magasabb.

A 6 éves gyermekek Ausztriában is iskolaérettségi vizsgálaton vesznek részt, és eszerint történik döntés a tanulási alkalmasságukról. A tanulás a népiskolában kezdődik, amely 1-4 osztályában gyakorlatilag lényeges eltérések nélkül oktatja, neveli a gyermekeket. A különbségek 10 éves korban, az 5. osztályban kezdődnek. Ekkor a gyermekek tanulása több formában történik tovább. Viszonylag elenyésző részük (kevesebb mint 1%) a népiskolában folytatja tanulmányait. Ez zömében a kistelepüléseken fordul elő. A tanulók mintegy 3,0-3,5 százaléka a gyógypedagógiai iskolákban tanul. A tanulók döntő többsége a 4 osztályos felsőiskolában tanul tovább (mintegy 75-80%). Minden ötödik 10 éves gyermek az ún. általános képzést nyújtó magasabb iskolában, gyakorlatilag különböző gimnáziumokban tanul tovább (humán, élő idegen nyelv, reál, természettudományi, matematikai, közgazdasági reál, műzsai pedagógiai stb. szakokon). Az a törekvés, hogy a felsőiskola és a gimnázium között lehetőleg az első egy-két esztendőben ne legyen lényeges eltérés, vagyis a felsőiskola az átkerülés szempontjából nyitott legyen a gimnáziumok irányába. A tények azonban azt jelzik, hogy a váltás már gyakorlatilag 10 éves korban megtörténik, ugyanis a felsőiskolai tanulók alig 5-10 százaléka kerül át a tanulmányok során más középiskolába, gimnáziumba. (A gimnáziumi képzés Ausztriában - hasonlóan a felszabadulás előtti magyar gyakorlathoz - 8 évig tart.) A pályaválasztás segítésének intézményi feltételei sokat fejlődtek, a korai pályaválasztás azonban nehezíti a munkát. A pályá-

korrekciót jelentősen segíti a felnőttoktatás. Ennek keretében az osztrák népfőiskolákban rendszeresen mintegy 300 ezer állampolgár tanul.

A hetvenes években tovább bővült az iskoázttatás, a nők tömeges bekapcsolása különböző oktatási szintekbe. Ugyancsak a hetvenes évek derekától kezdődő gazdasági válság anyagilag is megnehezítette az oktatás helyzetét. A megjelenő munkanélküliség is jelentős problémákat okozott az egyes szakterületeken, a túlképzés problémája is előtérbe került. Ebből következően az oktatáshoz való jog megmaradt ugyan, de számos nehézség jelentkezett.

Az oktatási szakemberek a jövő reális vizsgálatára ösztönöznek, változatlanul fontosnak tartják az esélykülönbségek csökkentését. Mindinkább előtérbe kerül egyrészt az általános politikai műveltség fejlesztése, másrészt a korszerű tudományterületek elsajátíttatásának igénye (elektronika, automatika stb.).

A hetvenes évek néhány változását figyelembe kell venni Ausztria oktatásügyének is. Ausztriában is csökken a gyermeklétszám, szélesedik a nők igénye foglalkoztatásuk iránt, ugyanakkor jelentős rétegek foglalkoztatásában bizonytalanságok vannak.

A felsőoktatás-politikát illetően a következőkről adhatunk röviden számot. Az ötvenes években Ausztriában a régi egyetemek újjáépítése volt a fő feladat, és az évtized második felében gyors mennyiségi növekedés indult meg. 1955-1962 között az egy kinevezett rendes tanárra eső hallgatói létszám megkétszereződött (53-ról 104-re nőtt). Új főiskolák, karok, egyetemek nyíltak (Salzburg, Linz, Klagenfurt, Innsbruck). 1960-1980 között megkétszereződött az érettségizettek száma. 1982-re az érettségizettek szám-

aránya egy évfáraton belül 22 százalékra alakult (1961-ben 10,7 százalék).

Az Universitaten und Hochschulen (Wien, 1980) című dokumentum a következőkről ad számot. Az 1975-ös egyetemi szervezeti törvény jelentősen megnövelte az egyetemi élet demokratizmusát. A hallgatók létszáma 1970-1980 között 40 ezerről 90 ezerre emelkedett. Az érettségizettek 60 százaléka megkezdi egyetemi tanulmányait. (Ausztriában nincs egyetemi felvételi vizsga, eltérően számos nyugat-európai országtól, csupán néhány szakon írnak elő alkalmassági vizsgát.) Ez a továbbtanulási arány azt jelenti, hogy egy-egy évfárat mintegy 12 százalékka kezdi meg felsőoktatási tanulmányait (ez a számarány Magyarországon mintegy 10 százalék). 1970-ben az adott évfárat férfi tagjai közül 10,8, a nők közül 4,5 százalék íratkozott be, ami összesen 7,7 százalékot jelent. Íz évvel később ugyanez a mutató a férfiaknál 12,9, a nőknél 11,6, összességében 12,3 százalékra alakult. Tartományonként e téren is nagyok az eltérések, hiszen a nőknél 7-24, a férfiaknál 9-23 százalék között mozog. Az egyetemen és főiskolán tovább nem tanuló fiataloknak különböző tanfolyamok állnak rendelkezésére.

A képzési időt (3-6 év) a hallgatók zöme túllépi, a normál időre csupán fele fejezi be tanulmányait, szakonként jelentős eltéréssel. Az oktatás 1971 óta a felsőoktatásban tandíjmentes, mégis jelentősek a költségek, ezért a hallgatók szociális támogatást kapnak.

A gyors ütemű növekedés figyelemre méltóan átalakítja a foglalkoztatást. Linzben végzett hallgatók fele újonnan létesített munkakörökbe került a nyolcvanas évek elején, olyanokba, amelyet korábban egyetemi diploma nélkül tölthettek be. Az egyetemet végzettek növekvő része közel kerül a más szakdolgozó kategóriákhoz, csökkennek a korábbi

kiváltságok, vagyis "fehérgalléros" proletár lesz. A munkanélkülieknek átlag 1 százaléka egyetemi végzettségű. Vannak tapasztalatok a diplomás létszámnövekedés más következményeiről is. A diplomások elfoglalják a vezető helyeket, ilyenformán csökkentik az előrejutási lehetőségeket a diplomával nem rendelkezők számára. Egyidejűleg csökkennek a diplomások esélyei a vezetői pályák betöltését illetően, csökken a szakmai előrejutási, pl. doktorálási szándék, és növekszik a konkurrencia a pályakezdők között.

Összességében a munkaerő-piac helyzete azt mutatja, hogy 1971 és 1985 között Ausztriában a diplomások száma mintegy 40 százalékkal növekedett. Egyes pályákon túlkép-zéssel lehet találkozni (művészettörténészek, orvosok stb.). A hallgatók 47 százaléka nő, akik inkább a hagyományos klasszikus pályák iránt orientálódtak, és ez mostanára is jellemző, és csökken az érdeklődés a műszaki pályák iránt. Az említett időszakban a műszaki egyetemi hallgatók, illetve a fiatal diplomások számaránya 21 százalékról 15 százalékra csökkent, a közgazdasági szakos hallgatóké pedig 17 százalékról 12 százalékra. A túlzottan szakmaorientált egyetemi képzés következtében a nagyfokú specializáció miatt is jelentkeznek foglalkoztatási gondok, részben a "felül"-, részben az "alul"-képzés következtében.

Nehéz helyzetben vannak Ausztriában is a pályaválasztási tanácsadók. Mind a gazdasági-társadalmi fejlődés, mind a tudományos technikai forradalom következtében jelentkezett új igények prognosztizálását több tényező nehezíti, bár a fő tendencia a szellemi tőkebefektetés növekedése. Az állam azonban nem tudja a diplomás munkahelyek számának növekedését a korábbi ütemben biztosítani. Az egyetemre jelentkezők tudomására hozzák, hogy a hetvenes években 4-5 ezer, a nyolcvanas években már 8-10 ezer pályakezdő

volt évente, 1992 körül pedig 9 ezerre alakul ez a szám, és a következő évtized derekán mintegy 8.500-zal számolnak. Vagyis a konkurrencia nem csökken, nem ígérnek minden diplomásnak végzettsége szerinti munkahelyet, és a pályázóknak azt is tudomásukra hozzák, hogy csökkenni fognak azok a privilégiumok, amelyet a konjunkktúra idején a diplomások kaptak.

Hazánkban a szakemberképzés és a munkaerőigény összhangját fő vonalaiban biztosítani tudtuk az utóbbi évtizedekben. Ez persze nem jelent gondnélküliséget. Egyes műszaki, pedagógiai pályák iránt nálunk is szerény az érdeklődés, ami egyebek között a képesítésnélküliek alkalmazásával jár. Ugyanakkor a felsőoktatás hallgatóinak döntő többsége időben és eredményesen befejezi tanulmányait. A pályakezdők foglalkoztatása biztosított, konfliktust elsősorban a fiatal diplomások munkahely, illetve település szerinti differenciált törekvése, illetve az igények ilyen összetétele között lehet tapasztalni.

Az 1980-as években a gazdasági válság következtében elmúlt a korábbi évek "képzési eufóriája". A nagy ráfordítások elérték határaikat, most már a gazdaság és a társadalom az egyetemektől, a tudományoktól várja a problémák megoldásához való hatékony hozzájárulást, a nagyobb innovációs készséget.

Növekvő figyelem fordítódik a tartalmi korszerűsítésre, a gyakorlati orientáltság erősítésére. Egyidejűleg szükséges az egyetemeket azok számára is megnyitni, akik a nappali tagozaton valamilyen oknál fogva nem tudtak tanulni és diplomás pályára alkalmasak. Számukra akár érettségi nélkül, megfelelő szakmai előképzéssel indokolt megteremtteni a tanulás lehetőségét. Szükséges a tudományos utánpótlás nevelésének szerepét megnövelni és továbbfejleszteni a hallga-

tók szociális támogatását. Már a középtávú törekvések keretében is megnövekszik az egyetemek tudományos szerepe és lehetősége, éppen a hallgatói létszám csökkenése következtében. Jelenleg mintegy 7 ezer tudományos kutató dolgozik a felsőoktatási intézményekben. Ma az egyetemi intézetek mintegy kétharmadának nincs kialakult együttműködése a gyakorlattal, amelyen a jövőben mindenképpen változtatni akarnak. Hazánkhoz hasonlóan Ausztriában sem sívánják csökkenteni az alapkutatások szerepét, de növelik az innováció-orientált kutatásokat. Szükségesnek tartják javítani az egyetem és környezete közötti kapcsolatot, együttműködést is. Közismerten ez nálunk is kölcsönös törekvés.

Érdekeselek azok a mutatók, amelyek a hallgatók szociális összetételének változását mutatják a hetvenes években. Ennek egyik jellemzője a nők számarányának figyelemre méltó növekedése az első évfolyamokon (9,7%-ról 12,4%-ra). A munkásgyerekek számaránya 12,6 százalékról 13,3 százalékra változott. Mindkét mutató még a növekedésben is igen szerény mértékű, ha a magyarországi mutatókkal vetjük össze. Nálunk ugyanis közismerten felsőoktatási intézményeinkben aránytalanul magas a nők számaránya, különösen egyes szakokon, de országos átlagban is meghaladja az 50 százalékot, és a fizikai dolgozók számaránya is 40 százalék felett van.

Figyelemre méltó a hallgatók regionális összetétele. A hallgatók 29 százaléka bécsi, ami azt jelenti, hogy a 18-25 éves korosztály 23 százaléka tanul a fővárosi gyerekek közül egyetemen, ami az országos átlag mintegy kétszerese. A beíratkozásoknál bécsi illetékességű a hallgatók 26 százaléka, stájerországi és felsőausztriai 16-16 százalék, alsőausztriai 15 százalék, karintiai, volalbergi és burgenlandi 9-9 százalék. Hasonló - bár kisebb - szó-

ródás természetesen hazánkban is található a fővárosi, a nagyvárosi, illetve a kisebb települések között.

Az egyetemi oktatás szempontjából figyelemre méltó mutató az egy oktatóra jutó hallgatók számának alakulása. Ausztriában jelenleg egy professzorra 73, egy asszisztensre 22 hallgató jut, ha az összes oktatásban résztvevőket figyelembe vesszük, akkor az egy oktatóra jutó tanulói létszám 17. Üsszehasonlításul Magyarországon kevesebb mint 6 hallgató jut egy oktatóra. A heti óraszám átlagát véve Ausztriában egy oktatóra 10-12 óra megtartása jut, ez természetesen átcsoportosítható egyik szemeszterről a másikra. Nálunk alacsonyabb a kötelező óraszám.

Az osztrák népfőiskolákról

Ausztriában az iskolán kívüli képzés és ismeretterjesztés gyökerei a XIX. század második felére, a kapitalizmus ütemesebb kibontakozásának időszakára nyúlnak vissza. Társadalmi igény lett a munkaerő valamelyes szintű műveltsége, amelyet számukra korábban az iskolai képzés nem, vagy nem megfelelő mértékben adott meg. Ezt húzza alá az a tény, hogy az első népképzési intézmények Alsó-Ausztriában jöttek létre az 1850-1860-as években, ahol az ipar fejlettebb volt, mint Bécsben. Különösen Krems és környéke jeleskedett a különböző társadalmi és egyházi kulturális és sportegyesületek létrehozásában. Népkönyvtárak alakultak, ahol népszerű előadásokat tartottak gimnáziumi tanárok, s kezdeményezések születtek a nőképzés fejlesztésére is. 1868-ban megalapították a kremsi munkásképző egyesületet. Mindezek után 1885-ben megalakult a Bécs és környékét átfogó "Általános Alsó-ausztriai Népképzési Egyesület", majd a "Bécsi Népfőiskola". Hasonló intézmények fokozatosan jöttek létre Ausztria, majd később a Monarchia más részein is.

Nincs mód egy évszázad részletes áttekintésére, de a kezdeményezőkről nem szabad megfeledkezni. 1895-ben a bécsi egyetem professzorai "népszerű főiskolai kurzust" hirdettek, amelynek 6240 résztvevő hallgatója volt. 1897-ben megnyitották az Uránia Csillagvizsgálót, amely azóta is színvonalasan szolgálja a tudományos ismeretterjesztést a Duna-Csatorna partján, a Collegium Hungaricum szomszédságában.

Az első világháború természetesen a népművelést is megtépázta. Az 1920-as évek azonban új lendületet hoztak, és a népfőiskolák előadói között olyan nevekkel találkozunk, mint Thomas Mann, Hermann Hesse, Albert Einstein és Max Planck. Az irodalom és a tudomány kiemelkedő képviselői szívesen adták át ismereteiket a széles közönségnek. De az előadók sorában olvashatunk a személyiséglélektan megalapítóját, Alfréd Adler szerepléséről éppúgy, mint a marxista és más filozófiák képviselőiről.

Az 1920-1930-as évek népfőiskolái tevékenységét természetesen befolyásolták Ausztria akkori politikai mozgalmi. A kommunisták, a baloldal igyekezett jelen lenni a politikai nézetek, a kultúra terjesztésének ebben a formájában is. Ausztria német megszállása hosszú évekre szüneteltette a nagy hagyományú népfőiskolák nemes tevékenységét. A nácik által szervezett előadások tartalmát azok részletes felsorolása nélkül is megítélhetjük.

Az új helyzetet Ausztria felszabadítása teremtette meg. Bécsben 1946-ban, majd a tartományokban 1947-től gyors ütemben újjáalakultak a népfőiskolák, és 1950-ben már létrejött a mozgalom országos központja, 1954-ben az anyagi kérdések rendezése is napirendre került. Az osztrák állam-szerződés megkötése (1955 május) új lendületet adott a népfőiskoláknak is. 1950-ben a már 4 ezer tanfolyamnak 90 ezer

résztevője volt, ez a szám tíz év múlva 10 ezer fölé, illetve közel 220 ezerre emelkedett. 1955-ben Salzburg mellett, a népfőiskolák azóta kifejlesztett módszertani központjában, annak megnyitása alkalmából már nemzetközi tanácskozást tartottak a felnőttképzésről. 1960-ben szoros együttműködést alakítottak ki a rádióval, majd 1965-ben a televízióval, amelynek keretében a tömegkommunikáció külön program keretében segíti az érdeklődők tartalmi felkészülését a különböző vizsgákra.

A népfőiskolák iránti érdeklődés fokozatosan emelkedett Ausztriában az 1960-1970-es években is. Ennek eredményeként 1985-ben az ország 260 népfőiskolája közel 27 ezer tanfolyamának mintegy 380 ezer résztvevőjéről tudósít a statisztika. Vagyis az osztrák felnőttképzés igen népszerű formája a népfőiskola.

Mielőtt az osztrák népfőiskolák mai helyzetével valamelyest részletesebben foglalkoznánk, próbáljuk meg elhelyezni azokat a felnőttképzés rendszerében. A felnőttképzéssel ugyanis Ausztriában is számos szervezet, mozgalom, intézmény foglalkozik. Az 1970-es években - egy 1972-es törvény alapján - létrejöttek a különböző pártok politikai akadémiái, amelyek a káderképzést szolgálják. A szövetség és a tartományok számára létrejött az Osztrák Politikai Képzési Intézet, amely a különböző területek vezetőinek képzését szolgálja. Külön szervezete működik az osztrák népkönyvtáraknak, hasonlóan külön tevékenykedik a zömeben mező- és erdőgazdálkodási szakembereket továbbképző intézet. Önállóan dolgozik a szakszervezetek és a munkáskamarák szakmai alapképző, át- és továbbképző intézete, amely elsősorban a munkavállalók szervezete és az iparkamarának hasonló feladatot ellátó intézete, amely alapján a munkaadóké.

Széles körű tevékenységet fejt ki a katolikus és az evangélikus egyház is a felnőttképzés terén. Önálló szervezet a rádió és a televízió felnőttoktatási fóruma. Emellett a tartományok, a városok és a községek számos öntevékeny szervezetet működtetnek. Jelentős a külföldi országok kulturális intézményeinek tevékenysége is.

A felnőttek körében folytatott kulturális munka sokszínűsége az 1970-es évek elejére bizonyos koordinációs igényt hozott felszínre. Így jött létre 1972-ben az Osztrák Felnőttképzés konferenciája (Konferenz der Erwachsenenbildung Österreichs - rövidítve KEEČ), amely valamelyest koordinációt kíván ellátni. A felsorolt résztvevő szervezetek vezetői évente váltva töltik be az elnöki funkciót a vezető fórumban, ahol határozat nem születik. A másfél évtized egyik eredménye egy periódika kiadása, amely igen sokat foglalkozik elméleti kérdésekkel, egyebek között a felnőttképzés fogalmi körülhatárolásával. A szervezet most igyekszik elkészíteni az osztrák felnőttképzés átfogó statisztikáját, ami nem látszik könnyű feladatnak.

A népfőiskolák ebben a rendszerben helyezhetők el. Feladatuk elsősorban az általános műveltség emelése, emellett azonban nem kerülnek meg a szakmai kérdéseket sem. A népfőiskolák nagyfokú önállóságot élveznek tartományonként, sőt az egyes településeken. Az országos szervezet ebben a relációban elsősorban koordinál, tapasztalatcserét szervez a tartományok között, illetve a központi költségvetés e tevékenységre jutó részének felhasználásában működik közre. A többcsatornás finanszírozásnak kisebb része a központi támogatás, amely a gazdasági helyzet miatt a korábbi 10 millió Schillingről 1967-ben 7,7 millióra csökkent. Ez kis töredéke annak a támogatásnak, amely 1985-ben mintegy 2,8 milliárd Schilling volt a felnőtt-

képzés egészére vonatkozóan, a legkülönbözőbb forrásokból, amelynek persze egy részét kapták a népfőiskolák. A tartományok között is nagyok az eltérések a népfőiskoláknak nyújtott támogatást illetően. Összességében a népfőiskolai programok költségeinek átlag kétharmadát a résztvevők fedezik, a maradék részt a különböző források. (Ez a szám arány fordított képet mutat, ha az NSZK felnőttképzését vizsgáljuk, ahol - a szakirodalom szerint - a költségek kétharmadát fedezik a különböző források.)

Vizsgáljuk meg röviden a népfőiskolák 1980-as évekbeli munkáját és a tervezett elgondolásokat.

Az osztrák demokrácia, a "szociális partnerség" - úgy gondolják - széles körű ismereteket, felelős állampolgári döntési képességet igényel. Ennek megfelelően a tematikában jelen vannak a történelmi mozgásokat bemutató elemek éppúgy, mint a mai társadalmi helyzet legfontosabb összefüggéseit vizsgáló kérdéskörök. A mai világhelyzet, a békéért érzett felelősség, a környezetvédelem, a tudományos-technikai forradalom összetett társadalmi hatása számos régi kérdés újszerű megválaszolását igényli, amelyekkel a népfőiskolák igyekeznek foglalkozni. A társadalom korosztály szerinti összetétele - különösen a pályakezdők és a nyugdíjasok helyzete - számos kérdésre igényel választ. A népfőiskolai tanfolyamok résztvevőinek mintegy 65-70 százaléka nő, amely orientálja az egyes témák kialakítását. Különösen Bécsben figyelnek oda a rokkantak körében végzendő munka fontosságára is. Külön akció keretében foglalkoznak az érettségi nélkül egyetemen továbbtanulni szándékosok felkészítésével éppúgy, mint a szakmunkásvizsga előkészítésének általános műveltségi elemeivel. Keresik a növekvő szabadidő kulturált eltöltésének formáit is. Az anya és az idegen nyelv kultúrájának ápolása nem maradhat ki a témák közül. Vagyis a népfőiskolák munkája - tartalmát tekintve - társadalmilag orientált.

Az ország gazdasági helyzete nemcsak a kultúrára fordítható anyagiakat illetően fontos, hanem a munka tartalma szempontjából is. A tematikában ennek megfelelően előtérbe kerülnek a technikai fejlődést, a csúcstechnológiák társadalmi hasznosítását szolgáló részek. A biotechnológia - összekapcsolva a környezetvédelemmel - éppúgy fellelhető a meghirdetett programok között, mint a mikroelektronika, a tömegkommunikáció hatása az informatikára, különösen a jövő szempontjából.

Igyekeznek sokat tenni a munkaerő ismereteinek karbantartása, továbbfejlesztése érdekében - tekintettel a termelés technikai feltételeinek rohamos változására. A jövő foglalkoztatáspolitikájának ez kulcskérdése, Ausztriának is gondja a munkanélküliség, bár számarányuk alacsonyabb a nyugat-európai országok átlagainál. A munkanélküliek száma növekszik (1982-ben 105 ezer, 1985-ben 140 ezer), és ez a jövő várható tendenciája is. Közöttük elég magas a fiatalok száma, a jelzett időszakban 34 ezer, illetve 41 ezer. Egyidejűleg növekedett az üres állások száma is, 17 ezer-ről 22 ezerre. A munkaerőigény és a munkát keresők felkészültsége, mobilitási készsége azonban gyakran nem kerül szinkronba. A népfőiskola természetesen csak kis része a foglalkoztatáspolitikai feladatok megoldásának. Tevékenységéből két momentumot emelünk ki. Egyrészt a különböző tanfolyamokkal, képzéssel igyekeznek csökkenteni azt a pszichológiai és szomatikus károsodást, amely a munkanélkülit, különösen 8-10-12 hónap után veszélyezteti. A többi felnőttképzési szervezettel együtt ennek számos formáját igyekeznek kialakítani. Emellett a népfőiskolák - fő- és mellékállásokban - igyekeznek pályakezdő munkanélkülieket alkalmazni, különösen a pedagógusok soraiból. Külön is foglalkoznak a vendégmunkásokkal és azok gyermekeivel, ami azért is fontos, mert különösen az utóbbiak egy-egy területen az iskolai osztályok 20-50 százalékát is kiteszik.

Összegezőként: az osztrák népfőiskolák nagy hagyományú, megújulásra kész és törekvő intézmények, a felnőttképzés fontos részét képezik. Jövőjük tartalmát a társadalmi-gazdasági-tudományos-kulturális-szociális fejlődés jelöli ki. Ezek mindegyikével sokoldalúan foglalkoznak, amely az előrelépés alapvető biztosítója.

Nemzetközi kapcsolatainkban nagyra értékelik a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal kialakított többéves együttműködést. A "Die österreichische Volkshochschule" című folyóiratuk rendszeresen és sokoldalúan beszámol a TII munkájáról. Törekvésüket a kapcsolatok fejlesztésére személyesen is tapasztaltam. 1985-ben TII-delegáció tagjaként - amikor ismerkedtünk a szövetség, Bécs, Linz és Salzburg tartományi munkájával - ezt éppúgy éreztem, mint 1987 májusában, amikor az ösztöndíjas kutatás keretében egyik vizsgált témám éppen a népfőiskolák munkája volt. Wilhelm Filla, az Osztrák Népfőiskolák Szövetségének főtitkára elmondása szerint a legjobb kapcsolatuk a TII-tel és az NSZK népfőiskoláival van, és ezt fejleszteni igyekeznek. Tapasztalataim szerint a kapcsolatok fejlesztése kölcsönös érdekünk.